

12. היחסים בין ההורים כמלכוד

"פתאום הגיהנום קפא"

כשהייתי בן 18 או 19, משהו כזה, יצא ששמעתי מחבר שלי שאבא שלו עשה הפתעה לאמא שלו, בא הביתה ואמר: "עכשיו נוסעים לחופשה לחו"ל." ואז, סיפר לי החבר, הם התנשקו. ואני, המשפט הזה נשמע לי מאוד מוזר. זה שהם התנשקו. כי אצלי, אבא ואמא, לא היה ביניהם קשר חוץ מאשר לפגוע אחד בשני. זה מה שאני זוכר ביחס להורים שלי. אבא ואמא שלי. מבחינת היחסים ביניהם. אין לי שום זיכרונות מהשנים שאבא גר בבית. אני לא זוכר אותם נשואים, ואני לא זוכר את הגירושין. הייתה תקופה ארוכה שבכלל לא היו לי זיכרונות ילדות. הם חזרו אלי לפני מספר שנים. מדי פעם אני נזכר במשהו, במשחקי ילדות, אבל הכול – אחרי שהם התגרשו. חיי מתחילים מזיכרונות שלי אחרי הגירושין, שהיו גירושין לא טובים.

הוריו של ניר התגרשו כשהיה בן חמש. הגירושין הותירו את העימות הקשה ביניהם בעיניו, וקונפליקט זה ליווה את כל שנות ילדותו והתבגרותו. כשנפגשתי עם ניר היה בן 24. לפני עמד צעיר נאה ומוכשר, קצין בצבא קבע, עתודאי הלומד לתואר שני במקצועות ריאליים, המתאימים ליכולת הניתוח המדויקת שלו. אך למרות הארגון המאפיין את חייו, מצבו הכלכלי התקין והצלחותיו הלימודיות, ניר נושא את הצלקת שהותירו בו הגירושין של הוריו ובעיקר את המחיר של מערכת היחסים הקשה ביניהם לאורך כל השנים. אלה הם גירושין ברמת עימות גבוהה. כך הוא מספר עליהם:

אמא רצתה את הגירושין... מאז ומעולם אמא לא אהבה את אבא, והייתה שנאה מאמא לאבא, ומאבא, לכיוון השני, זה היה יותר תגובתי. בתור ילד

יכולתי להבין את זה. יכולתי להתפלא למה הם התחתנו. כי הם מאוד שונים. ובתור מתבגר – כבר יכולתי לשפוט אדם קרוב כמו הורה. לא הבנתי: הם כל כך שונים – איך הם הסתדרו מלכתחילה? אלה לא אנשים שמבחינת האופי שלהם יכולת לצפות שהם יוכלו להיות ביחד. ולכן ההחלטה שלהם להיפרד הייתה הגיונית. אבל אפשר לעשות את זה בצורה מתורבתת! לא כמו פראי אדם! וזה לא מה שהם עשו...

הרי הם התגרשו בגיל די מבוגר. הייתי ב"שוק" לשמוע על זוג הורים גרושים שלא רק שאינם עוינים זה לזה, אלא מדברים בטלפון סתם, ויושבים על קפה סתם, כדי לשמור על קשר. לי היו הורים שאם הייתה להם ברירה, הם היו הורגים אחד את השני. לא כמטפורה, אלא אם הייתה להם בחירה, אם לא היו תופסים אותם, הם היו הורגים אחד את השני. אז במובן הזה, גם אם הם רצו לשמר לילדים עולם כמה שיותר שלם – כמו למשל שהילדים נשארים במיטות שלהם, בבית שלנו, ואבא משתדל לגור קרוב כך שנוכל ללכת אליו ברגל – הם עשו את זה בשביל הילדים. אבל לא היה שום שיתוף פעולה. סך מסוים של שקלים נכנס כל חודש לחשבון הבנק, ובתמורה כל יום שלישי וכל סוף שבוע שני הילדים מגיעים אל אבא, ובחופש הגדול – לשבועיים, וזהו. האם זה היה טוב? זה מה שהיה.

אבל זה שההורים שלי גרושים, זה לא מה שהפריע לי. מה שהפריע לי היה מערכת היחסים ביניהם. הגירושין לא הפריעו לי כהוא זה. הבעיה היא מה הלאה. איך חיים בתוך זה. והם עשו את זה בצורה הגרועה ביותר שאפשר בכלל לחשוב עליה.

הם יצרו מצב שצריך לבחור בין אבא לאמא. לפי ההיגיון שהם היו שרויים בו, אנחנו צריכים לבחור באיזו ברירה – אבא רוצה שנעשה דבר אחד, אמא רוצה שנעשה דבר אחר. אתה לא שופט לפי הנושא, מה טוב לך להחליט בשבילך, אלא על פי איך הם יתפסו את זה. אם אני אעשה מה שטוב לי, ואלך עם אבא, אז אמא תתפוס את זה כבגידה בה. וזה ייהרג ובל יעבור, אסור שדבר כזה יקרה. ולכן, כיוון שאין מה לעשות, צריך לבחור, אתה בוחר. אז ניסיתי ככה לפזר את זה מבחינתי, שאף אחד לא ייפגע יותר מדי.

ולבחור בין ההורים זה דבר רע. מבחינתי, יש לי משפחה שבה אין שום דבר טוב, שום משפט חיובי אחד שאפשר להגיד על אבא ואמא ביחד. אומרים שילדים רוצים שההורים שלהם יחזרו לחיות יחד. לי זה מעולם לא היה. לא זכרתי משהו אחר. ולכן חוץ מאשר ניסוי מחשבתי משעשע, לא יכולתי לחשוב על זה אפילו.

סיפורו של ניר מייצג רמת עימות גבוהה ומתמשכת בין ההורים. עימות שלא הסתיים עם פירוק הנישואין, אלא המשיך הלאה. ניר, שהיה בן חמש כשהוריו התגרשו, נידון לעוד 13 שנים של חיים כילד בלבו של הקונפליקט הקשה בין הוריו, עד הגיעו לגיל 18, גיל הבגרות הפורמלית, שבו הילדים יכולים לקבל את כל החלטותיהם באופן עצמאי. אך את ילדותו חי באווירה מתמדת של עימות, שהשפיע על כל התנהגותו והתנהלותו, על עולמו הרגשי ועל הבחירות שנאלץ לעשות גם בנוגע לפרטים המזעריים ביותר של חייו.

נישואין מסתיימים בדרך כלל כשהם מלווים ברמה כלשהי של עימות ואי-הסכמה. כפי שמציין ניר, הדבר החשוב ביותר לילדים והמאפשר להם להשלים עם הפירוד והגירושין הוא האופן שבו הוריהם ממשיכים לנהל את היחסים ביניהם כשותפים בגידול ילדיהם. הקשר בין ההורים לאחר הגירושין ניתן לסיווג על פני רצף, הבוחן את התקשורת ורמת העימות ביניהם. יש הורים המסוגלים, כפי שסיפר ניר, לשמור על יחסים ידידותיים, לשוחח בטלפון ואפילו להיפגש לכוס קפה, בלא ששדים מן העבר יתעוררו מרבצם. הורים אלה משדרים לילדים כי הנישואין והעימות אכן מאחוריהם, וכעת השותפות ביניהם היא סביב רווחת ילדיהם. זו הייתה ההתנסות של שלי, שמפאת גילה הצעיר בעת הגירושין לא זכרה כל עימות, זכתה ליהנות מיחסים נינוחים בין הוריה לאורך כל שנות ילדותה והעריכה את היכולת של כל אחד מהם לשמור על קשר עם המשפחות המורחבות משני הצדדים:

לפעמים יש אירועים שמזמינים את שניהם ביחד, או ביום ההולדת שלי שכולם יוצאים יחד. אני תמיד הייתי נורא-נורא גאה במשפחה שלי, ממש. תמיד הייתי אומרת לחברות שלי שאנחנו הולכים לארוחת ערב עם אבא שלי ואמא שלי ועם ההורים של אמא שלי, או שאמא שלי באה לסבתא שלי, ההורים של אבא שלי, לארוחת חג. נורא התגאיתי בזה, הרגשתי שיש לי משהו יוצא דופן. בגלל שהיו לי המון חברות עם הורים גרושים שזה לא היה ככה. זו הרגשה טובה, זה נתן לי הרגשה שהכול בסדר, שיש פה משהו יוצא דופן. ואמא שלי אחלה עם אבא שלי, מדברים בטלפון, וזה תמיד חימם לי את הלב. תמיד.

כאשר בבגרותה היה שלב שבו חלה התרחקות ביחסים בין האב לאם והתנגדות של האם למפגשים המשותפים, הצטערה שלי, וחשה הקלה גדולה כשהאיזון הושב על כנו והיחסים שבו והשתפרו.

רמת העימות בין ההורים לאחר הגירושין היא מהגורמים המשמעותיים ביותר המשפיעים על הסתגלות ילדים. יש לה השלכות על תגובותיהם ההתנהגותיות והרגשיות של הילדים, על תפקודם הלימודי והחברתי ועל היחסים ביניהם לבין שני הוריהם. במקרים מסוימים בני זוג גרושים עונים זה את זה עד כדי כך שאינם יכולים כלל לקבל את חשיבות ההורה האחר עבור הילד, נוטים לפגוע בשמו הטוב של בן הזוג, לריב בנוכחות הילדים, לנהל מאבקים משפטיים לאורך שנים ולכרות בריתות עם הילדים כנגד ההורה האחר. לעימות יש השלכות גם על תפקודם ההורי בחיי היומיום, והוא פוגע ביכולתם לקבל החלטות ולנהוג באופן התואם באמת את צורכי הילד, ולא את צורכי המאבק. ככל שרמת העימות בין ההורים גבוהה יותר, כך מידת הקבלה ושיתוף הפעולה ביניהם נמוכה יותר. המקרים הקיצוניים ביותר הם אותם מקרים בוודים שבהם אחד ההורים חוטף את הילד, מרחיקו באופן פיזי ומעלימו מההורה האחר. ככל שרמת העימות גבוהה יותר, כך גם קשה יותר דרכו של הילד,

ויכולתו להתאושש מהמשבר נמוכה יותר. ככל שרמת העימות נמוכה יותר, כן רבים סיכויי הילד להסתגל לגירושין ולהמשיך בנתיב חייו באופן התורם לחוסן. שלי וניר מייצגים שני קצוות ברצף זה, המתאר את היחסים או רמת העימות בין ההורים לאחר הגירושין. סיפורו של ניר מתקרב אל אותו אזור בקצה הרצף, המיועד לתיאור עימות בלתי מתפשר ומתמשך, המלווה לא פעם בתביעות משפטיות אינסופיות, בעוד שסיפורה של שלי מתאר את קצה הרצף שבו ההורים, למרות הגירושין, מצליחים לשמור על אווירה של שיתוף פעולה וקרבה סביב התפקיד ההורי. גם אם הדבר כרוך במאמץ רגשי לא מבוטל מצד ההורים, השקעה זו נושאת פרי, והילדים אכן מזהים ביחסים התקינים ניסיון מכוון של ההורים להקל עליהם ולפיכך גורם התומך בהתמודדותם; כפי שאמרה דנה, ששמה לב כיצד ההורות המשותפת היא המוטיב המרכזי המאפשר תקשורת אנושית בין הוריה, תוך תפיסתם כבני זוג "לשעבר":

תמיד, לאורך כל השנים, ראיתי שהיחסים בין ההורים שלי פתוחים והם עושים הכול כדי שהילדים לא ייפגעו. ההורים שלי היו בקשרים טובים. אבא שלי היה בא אלינו, בא לבקר אותנו בסבבה, יושב, שותה כוס קפה, באמת כיף. ההרגשה הכי טובה בעולם, זה שאבא בא לתוך הבית. זה היה טוב. זה שאפילו שהיו גירושין, אבא יכול לבוא, לדבר עם אשתו לשעבר.

קשרים טובים מקילים כאמור על הילדים, אך אי־בהירות מצד ההורים לגבי אופי יחסיהם הזוגיים ורגשותיהם זה כלפי זה מבלבלים את הילדים. אמיר סיפר על תקופות כאלו בחייו. כילד, אמיר ידע שאביו נסע לעבוד בחו"ל, ורק לאחר מכן שהוריו התגרשו. כשהאב חזר לא היו הדברים ברורים, ואמיר יודע כי בתקופות שונות נהגו הוריו כבני זוג:

כשאבא שלי חזר מחו"ל הם היו קצת ביחד, ואז הוא עבר לגור עם סבתא שלי. הוא חי איתנו תקופה קצרה, ישן על הספה, זה היה מאוד מבלבל, נראה

לי, וזה לא כל כך הלך. הם היו ביחסים טובים. עד לפני חצי שנה הם היו בקשר מדהים, יוצאים ביחד, מדברים חופשי על הכול, הם היו בקשר כזוג. הם לא היו עם אחרים. אולי אבא שלי כן, אבל אמא שלי לא ראתה גברים אחרים. הכימיה הייתה טובה, הם היו מאוחדים כהורים.

מתיאורו של אמיר ניכר כי חוסר העקביות של הוריו והעירוב בין היחסים ביניהם כהורים לילדיהם לבין היחסים הזוגיים ביניהם תרם לבלבול שהיה שרוי בו לאורך שנים, כשהוא מנסה לפרש את מהות היחסים האלה, יודע-ולא-יודע על מידת האינטימיות ביניהם. בתקופה שנפגשתי עם אמיר חלה תפנית ביחסים בין הוריו. אמיר, הצעיר בין הילדים, היה כבר בוגר. הוריו לא היו צריכים לטפל בו, ולמעשה הוא עמד ברשות עצמו מגיל צעיר מאוד. עם זאת, כש"לפתע", על פי תחושתו, הפכו היחסים ביניהם לטעונים וקשים, הפריע לו המתח שנוצר, ובעיקר כאשר פירש אותו כפוגע במרקם המשפחתי היקר ללבו. כך, למשל, הוא נטל על עצמו אחריות סביב אירוע משמעותי שאחיו לקח בו חלק וקיווה לנוכחות שני הוריו. אמיר "לקח אותם לשיחה", לדבריו, התווה את ציפיותיו, קבע תנאים וכללי התנהגות ודאג שהכעסים ביניהם לא יפגמו באווירת הטקס החגיגי שבו השתתפו, ושיאפשרו לאחיו להישאר במוקד וליהנות מהמעמד.

גם כאשר היחסים בין ההורים סבירים, מתחים מהעבר לצד אי-הסכמות בהווה צובעים אותם. כך מספרת נעמה כי למרות המאמץ של שני הוריה, היא הייתה ערה גם לצלילים אחרים:

היה שיתוף פעולה כל השנים. עד היום הם לא השמיצו אחד את השני. היו "קיטורים", יכולתי לשמוע את אמא שלי "מקטרת" על אבא שלי. עד היום אפשר לשמוע את זה. אבל אמא שלי כל החיים דאגה שאבא שלי יהיה איתנו, לא להרחיק אותנו, שהוא יישאר.

בדרך כלל מאופיינים היחסים בעירוב של שיתוף פעולה, המכוון לצורכי הילדים, עם רגשות שליליים שנותרו מהנישואין או מתהליך הגירושין. כל אלה ממשיכים לצבוע את מערכת היחסים המורכבת בין מי שהיו בני זוג ועתה הם "רק" הורים לילדיהם המשותפים. במקרה הטוב שומעים הילדים "קיטורים", כפי שציינה נעמה. במקרים אחרים הם חשופים להתחשבות מתמשכת, המתועלת לשאלות של מזונות הילדים או תשלומים עבור צורכיהם המיוחדים, כפי שאמר זיו:

הריבים היו רק על כסף. אמא פנתה לבית המשפט להגדלת מזונות. כל הזמן היו דיבורים על זה. הבנתי כאילו היא עושה לו בעיות.

בדרך כלל מרגישים הילדים לכודים בעימות, גם כשהוריהם עושים מאמצים להרחיקם ממנו, כפי שסיפרה נועה:

באיזשהו שלב ההורים שלי תקשרו בעיקר בצעקות. בצעקות ובבכי של אמא שלי. ואז אמא הייתה מנסה לסגור את הדלת כדי שאנחנו לא נשמע, ואנחנו עומדות בחוץ ומקשיבות למה שקורה בפנים.

רבים מילדי ההורים הגרושים זוכרים את המתח ומספרים על מקומם בו באמצעות תיאורים של מסיבות ואירועים בבית הספר, שאליהם הגיעו שני ההורים. הילדים לא יודעים עם מי לשבת, עסוקים בהתחשבות משל עצמם – מה יקרה להורה האחד אם יישבו עם האחר, מי יעלב, מי יישאר ומי ילך. ניר סיפר כיצד באירועים היה עובר הלך ושוב בין הוריו, ואילו הגר ציינה ש"ימי הולדת היו תמיד בעיה".

אלא שמעבר ליחסים הטעונים שניר חש כלוא בתוכם, בין הורים גרושים יש לעתים אף מצבי עימות קשים יותר. בקצה הרצף של קונפליקט בין הורים נמצאים אלה הממשיכים לאורך שנים רבות (ולעתים עד הגיעם של הילדים לבגרות) בהגשת תביעות משפטיות בשם הילדים,

תביעות המונעות לכאורה מתפיסתם את טובת הילדים אך למעשה מתודלקות בזעם ועוינות קשים. תביעות אלה עוסקות שוב ושוב באופי המפגשים של כל הורה עם הילד ובמינונם, בתביעות משמורת ומזונות, וכל תביעה משפטית כזו מזינה את הכעס והמתח המזיקים לילדים. בקצה קצהו של רצף זה נמצאים הורים שאינם נרתעים מלפגוע בילדיהם לא רק פגיעה פסיכולוגית, אלא פגיעה ממשית, למשל באמצעות חשיפתם להאשמות שווא של ההורה האחר בפגיעה פיזית ומינית (דבר הגורר בדיקות רפואיות ונפשיות מיותרות כאשר מדובר בהכפשה מוחלטת של ההורה האחר ולא בפגיעה אמיתית) או חטיפת ילדים, העלמתם, ניסיון לשנות את זהותם ואת כל סביבת חייהם. לפיכך, באותם מקרים שבהם ילדים לכוּדים ברמת העימות הגבוהה ביותר, הם נמצאים בסיכון פיזי ורגשי ועלולים להגיע למצב של נתק פיזי או פסיכולוגי מוחלט מאחד ההורים ולפעמים, בטווח הארוך, אף משניהם.

העימות מנציח את מקומם של הילדים בעין הסערה ומנתב אותם להשקיע את כוחותיהם בהתמודדות עמה – במקום להתרכז בחייהם ובתכנים המעסיקים ילדים בדרך כלל – באופן שעלול לפגום בהתפתחותם התקינה ובהסתגלותם למציאות החיים החדשה. ילדים הנקרעים בין הוריהם כתוצאה מהעימות המתמשך סובלים מחרדה, מתח וחוסר אונים. לכן נוטים ילדים אלה לבטא כעס בצורה מוחצנת, ולהפגין בעיות התנהגות, המוסברות כלמדידה של דפוסי התנהגות תוקפניים מהוריהם. תופעות אלו בולטות אצל בנים יותר מאשר אצל בנות. במקרים אלה משמורת משותפת ומעבר תכוף של הילדים בין בתי שני ההורים שהעימות ביניהם גבוה ורמת התקשורת ביניהם נמוכה, כמו במקרה של ניר, מקשים עליהם ומחריפים את הקשיים הרגשיים ומכאובי ההסתגלות.

סיפורה של ענת ממחיש סוגיה ייחודית ומשמעותית, שיש לה ביטוי בולט בחברה הישראלית, כשהגירושין הם על רקע של אורחות חיים מנוגדים באופיים – מלכתחילה או רק לאחר הגירושין – ובעיקר כשמדובר בפער בין אורח החיים הדתי והחילוני. להיות דתי משמעו

לאמץ דרך חיים שלמה הכרוכה בחינוך, מזון, לבוש, ניהול חיי משפחה ושמירה על מספר רב של כללים. אורח החיים החילוני משוחרר מכל אלה ומתווה לעצמו דרך במגוון נרחב של אפשרויות. אך מה קורה לילד שאחד מהוריו בוחר באורח חיים דתי, אם משום שכך נהג תמיד ואם משום שחזר בתשובה, ואילו השני בוחר באורח חיים חילוני, אם משום שזו הייתה דרכו כל ימיו ואם משום ש"יצא בשאלה"? זהו מצב היוצר פער שעלול להיות בלתי נסבל עבור הילד ולמנוע ממנו למצוא שביל זהב בין הוריו, שכן במקרים רבים לא קיימת דרך ביניים כזו.

אביה של ענת חזר בתשובה לאחר הגירושין. אמה של ענת הייתה חילונית, אך כשחתמה על הסכם הגירושין, כשענת הייתה עדיין פעוטה בת שנתיים, הסכימה שענת תלמד במסגרות חינוך דתיות. כשהלכה ענת לבית אביה, היה עליה להתאים עצמה לאורח חייו – אם בלבוש ואם בשמירת שבת והקפדה על חוקי הדת. וכך סיפרה ענת על קשייה סביב הפערים, ועל תוצאותיהם:

ההתמודדות שלי הייתה פחות עם הגירושין ויותר עם זה שאבא שלי חרדי ואנחנו בכלל לא דתיים. זה היה מאוד קשה, הוא היה מאוד פנאטי, הוא מאוד רצה שאני אהיה דתייה. בסוף גן חובה הוא העביר אותי לגן דתי ואחרי זה הייתי צריכה ללכת לבית ספר דתי. אני לא זוכרת אף פעם שהיה לי איזה רגש דתי. גם ללכת אליו לבני ברק לא היה פשוט. הייתי צריכה להתמודד כל הזמן בבית הספר, כי אף פעם לא הייתי מתאימה לשום מקום. גדלתי עם אמא חילונית אבל הרבנות [בית הדין הרבני, בזמן הגירושין – ד.א.] הכריחה אותה לשלוח אותי לחינוך דתי. זו הייתה החלטה של אבא, והמעבר הזה בסוף גן חובה היה מאוד טראומתי בשבילי. ילדים "עולים עליך" כשאתה שונה. לא התאמת לי לשם, לא הזדהיתי עם זה ולא אהבתי את זה. הרגשתי שאני עושה משהו שאני לא מאמינה בו. אפילו לעמוד כל בוקר להתפלל – כל הזמן צחקתי בפנים. והתלבשות, שנאתי את החצאית הארוכה הזאת. ובכלל – ילדים קולטים אנשים שונים. לא הייתה לי חברה. ובשבת הייתי נוסעת

לים עם אמא שלי ומתחבאת, שלא יראו אותי. לא היה לי פשוט ללכת אל אבא בשבתות. הייתי "משחקת". אבא שלי לא רואה אנשים אחרים, אני הייתי צריכה להתאים את עצמי אליו. זה היה מאוד קשה... לא יכולתי להתקשר משם לאמא ולא היה לי עם מי לדבר. הייתי אמביוולנטית. רציתי ללכת אליו, ולא רציתי. זה המון זמן להיות שם, שבת שלמה. אבל היו בזה גם דברים שאהבתי. את הקידוש, את השירים, שירי שבת. זה הדבר היחיד כמעט שאני זוכרת לטובה.

כשעזב אביה של ענת את הארץ במפתיע, ללא הודעה מראש, היא חוותה נטישה – אבל גם שחרור גדול:

אני, דבר ראשון הייתי מאושרת שאני יכולה לעבור בית ספר [לבית ספר חילוני – ד.א.]. זה הדבר הראשון שעשיתי כשנודע לי שהוא נסע וידעתי שהוא לא יחזור. [ולמרות הקשיים] זה היה נהדר כי לא הייתי צריכה ללבוש את הבגדים האלה, ולא להתפלל, והיו לי פה שיעורי אמנות ומוזיקה ונפתח לי עולם חדש לגמרי.

נוסף על כך, ענת תפסה את אביה כ"מפחיד", ולצד הקשיים והמרחק, היא מתארת את דמותו כבעלת השפעה רבה עליה, גם אם זו אינה חיובית:

אבא שלי הוא לא רק אבא. הוא בעיקר מיתוס. אני הרבה יותר מזדהה איתו למרות שלא גדלתי איתו, למרות שהוא לא היה פה; עם הרבה תכונות שלו. אני מרגישה שבדרכים מיסטיות הוא שולט על הרבה מהחיים שלי... יחסית לרמת הנוכחות שלו בחיים שלי יש לו המון השפעה.

אלא שהשפעה זו מתוארת על ידי ענת כמקושרת לחלקים באישיותה ובהתנהגותה שהיא מזהה כבעייתיים ומקשים עליה, ושאותם היא מקווה לשנות במהלך הזמן. הקוטביות, המתח והשוני בין הוריה, גם בבגרותה,

ממשיכים להיות מהותיים עבורה. היא מזהה את אמה כדמות המיטיבה, היציבה והבטוחה, את אביה כדמות הנוטשת, הפוגעת והמזיקה, ואת עצמה כמיטלטלת בין שני העולמות ומחפשת את המקום שבו תוכל לקבל את עצמה ולהיות שבעת רצון מאישיותה ותפקודה כבוגרת.

כאשר מגיעים הילדים לגיל הבגרות, נוצרת ההזדמנות עבורם לשנות את אופי היחסים עם הוריהם ואת סגנונם. בשלב זה הם אינם מחויבים לפעול על פי החלטות שנעשו מבלי להתחשב בהם, לגבי משמורת והסדרי ראייה, אלא הם עצמאים לכוונן יחסים בוגרים המוכתבים על פי סדרי העדיפויות שלהם עצמם. אמנם רבים פועלים כך כבר בגיל ההתבגרות (לפני הגיעם לגיל 18), משנים את אופי המפגשים עם ההורה הלא-משמורן (ובדרך כלל האב) על פי צורכיהם החברתיים והאישיים, ולעתים אף "מצביעים ברגליים" ועוברים לגור עם ההורה האחר, כפי שעשה ניר. אך לאחר גיל 18 הם חופשיים מהמסגרות הפורמליות החיצוניות. גם סוגיית המזונות – הוויכוחים סביבם והשליחיות שנכפו על הילדים בעיניים – מסתיימת ומחזקת במקרים רבים את תחושת השחרור של הילדים, גם אם הם משלמים על כך מחיר כלכלי.

בבגרותו חש ניר שאינו רוצה ואינו יכול להמשיך ולחיות בקו העימות ולקחת חלק במאבק בין הוריו. כמתבגר הוא עבר לחיות עם אביו, ומשם, כרבים מבני גילו, יצא למגורים עצמאיים. יחסיו עם אמו מאופיינים בתקופות ארוכות של נתק, ובמקביל הצליח לבסס ולשמר את קשריו עם האב ומשפחתו החדשה. בקשר עם אמו הרגיש שהוא "הולך ונשרף", ובחר בבגרותו להגן על עצמו משרפה זו.

גיל 18 היווה עבור ניר נקודת מפנה. בשל היותו הצעיר בין הילדים הוא הרגיש שכאשר הגיע לבגרות, אפשר הדבר להוריו להשתחרר מהקשר הקשה ביניהם, ואילו הוא עצמו שוחרר סוף־סוף מהתמרון האינסופי ביניהם:

אמרתי את זה הרבה פעמים: ברגע שעזבתי את הבית של אמא, ברגע שאני עוזב – הסכם הגירושין מאבד תוקף. אין ביניהם שום קשר ולא יהיה ביניהם שום קשר, לעולם. הם לא צריכים ליצור קשר, וגם לא יהיה. ואכן, כל המערכת נרגעה מאז. העזיבה שלי עשתה הרבה רעש, אבל ברגע שהדבר נקבע, המערכת נרגעה מאוד. נוצר מצב יציב, שלא מציק לאף אחד יותר. כל העניינים נסגרו, אין יותר על מה לריב, אין שום קשר בין השניים... ופתאום אפשר להגיע לאיזושהי שפיות.

דווקא שחרור זה אפשר להוריו, לראשונה ולאחר שנים רבות, להידבר באופן רגוע, נטול מאבקים. ניר מספר על אירוע שסימל עבורו את היכולת החדשה והמפתיעה של הוריו לתקשר ביניהם, ולו ברמה הראשונית ביותר:

כמה זמן אחרי שעזבתי הייתה איזה תקלה בבית של אמא, מסוג הבעיות בצנרת שהיא לא יודעת לטפל בהן ואבא כן יודע. במקרה אבא ידע על זה והציע שהוא יטפל בזה. כאילו עכשיו, כשנגמרו הסיבות לריב, זה אפשרי. הוא הציע לעזור, והיא הסכימה. והם הצליחו להיות באותו חדר אחד עם השני לפני כן הם לא היו מוכנים להיות באותו חדר. במסיבות, כנסים, ימי הורים – הוא בצד אחד והיא בצד שני ואני עובר מפה לשם, כי הם לא מוכנים לנשום את אותו האוויר. באתי לשם כי חשבתי – אבא מגיע אל אמא, ואסור להשאיר אותם לבד. ופתאום הם אחד ליד השני, והם ישבו ודיברו כמו בני אדם במשך יום שלם, ואני חשבתי, אני חשבתי שהגיהנום קפא.

ניר הרגיש שהתבגרותו נטרלה את הסיבות המעשיות למאבק בין הוריו, ובעקבות זאת הביאה לרגיעה גם במישור הרגשי. האויבים המושבעים, שלא יכלו, כפי שהוא תיאר זאת, לנשום את אותו אוויר, ושללהרגשתו היו מוכנים להרוג האחד את השני, ו"לא כמטפורה", הצליחו לדבר "כמו בני אדם" – עד כדי כך שבחוויה של ניר הגיהנום שבו חי כל שנות ילדותו קפא, ומשהו שפוי יותר עמד באוויר.

חוויה דומה עברה על טל, שהוריה לא דיברו זה עם זה במשך שנים. היא נדהמה כאשר בזמן נסיעתה ל"טיול הגדול" שלאחר השירות הצבאי החלו הוריה לעדכן זה את זה כששמעו ממנה, חיכו לה שניהם בשדה התעופה עם שובה ואביה הוזמן לכוס קפה בבית אמה. היו משפחות שחזרו לקיים חגיגות יום הולדת משותפות, שבהן נכחו לא רק שני ההורים אלא גם בני זוגם וילדיהם מנישואיהם החדשים, ולאחר שנים רבות יכלו הוריהם לבטא חיבה זה כלפי זה בלא שהדבר יהיה טעון במנעד הרגשות השליליים שליווה אותם בעבר. "הוא קורא לה בשם חיבה, ופתאום הם עוד פעם כמו משפחה. זה נראה לי קצת לא טבעי מצד אחד, אבל מצד שני זה כיפי. פתאום הם מוכנים להיות איכשהו חברים," סיפרה גלי. ואם זה לא קורה – גם זה בסדר, מבחינתם של הילדים, כפי שמסבירה דלית, המספרת שאמה לא מסכימה שאביה ייכנס לביתם, ודלית מקבלת זאת ואינה רואה בהעדר הקשר בין הוריה נושא לעסוק בו. כבוגרת היא יכולה לבחור לראות את אביה ולהעמיק בקשריה איתו על פי נוחותה ונכונותה.

נראה כי גם אותם ילדים שהעומות בין הוריהם לא היה חריף כל כך, הרגישו בבגרותם הקלה. אם בילדותם חשו פעמים רבות שהם הם הסיבה שהוריהם נאלצים להיות בקשר שלמעשה אינם מעוניינים בו, הרי שבבגרותם כל אותה רשת של מחויבויות ניתקה והתפוררה. לא היו עוד חובות פורמליים, נושא מזונות הילדים ירד מעל סדר היום, הילדים היו לבוגרים האחראים לעצמם ולצורכיהם הפיזיים, הרגשיים והכלכליים. לפי הפסיקה המשפטית בישראל, בזמן השירות הצבאי נמשכת אמנם מחויבותו החלקית של האב לדאגה לצורכיהם הכלכליים של ילדיו, אך גם זו מסתיימת עם השחרור מהצבא. מרגע זה ואילך מחויבות שני ההורים הגרושים לילדיהם זהה למחויבותן של משפחות שלא עברו גירושין. כל אחד מההורים, ללא קשר להיותו משמורן בילדותו של הילד, יכול לבחור ברמת המעורבות הרצויה לו, רגשית או כלכלית, ובמנותק ממעורבות ההורה השני. אלא שגם כאן, לא פעם מסירים ההורים הגרושים מעצמם

כל אחריות בטענה כי מחויבותם הסתיימה וכי ההורה השני הוא זה שצריך או יכול לעזור לילד, או שתפקידם כעת הוא לקחת אחריות על המשפחה החדשה שהקימו. כך גם היו הילדים לאדוני לוח הזמנים שלהם ולכן גם לתדירות, זמינות ואיכות הקשר שלהם עם כל אחד מהוריהם. במקביל הבינו הילדים הבוגרים – גם אלה שהוריהם שמרו על יחסים תקינים ביניהם – שתקשורת זו בין ההורים במשך שנות ילדותם לא הייתה מובנת מאליה. מתוך העמדה הבוגרת, הבוחנת את היחסים בין הוריהם, ברור היה להם כי נדרשה מידה רבה של נכונות, סובלנות ומתינות מצד שני ההורים כדי לקיימה, שהרי המדובר בשני אנשים שלמעשה ביקשו להיפרד ולהינתק זה מזו, אך חויבו להמשיך ולהיות בקשר סביב החובה לדאוג לצורכי ילדיהם. בכך באה לידי ביטוי ההפרדה בין היחסים הזוגיים לבין ההורות כמרכיב במערכת היחסים בין שני ההורים.

אלא שיש עוד פן אחד, מפתיע, הנוגע למקומם של הילדים במרחב הרגשי בין הוריהם: בלא קשר לרמת העימות, ובאופן לא הגיוני – ובדרך כלל גם מבלי לתת לעצמם דין וחשבון על כך – רבים מהילדים להורים גרושים נושאים בלבם משאלה כמוסה, שהוריהם ישובו ויחיו יחד, איתם, כמשפחה. גם כשההורים מכווננים יחסים זוגיים חדשים, מקימים משפחות ומולידים ילדים, בונים בתים ומארגנים את חייהם מחדש, אין המשאלה הזו מרפה מילדיהם לחלוטין. לא פעם עולה משאלה זו בעקיפין מדברי המרואיינים, מתשובות מורכבות, סתירות, שתיקות והיסוס בדרך הצגת הדברים. כמו בסיפורי עם, שבהם עולה המשאלה הסמויה מתוך הדברים, כך גם בסיפורי החיים. לכן, גם כשהצער והצעירים נוקטים לשון הגיונית, המסבירה את הפירוד ואת קבלתם את החלטת ההורים בכל גיל, נימת העצב והצער מגלה פן נוסף. שני בתים, כמו שאמרה הדס, שתי מסיבות יום הולדת וכפל מתנות, הצטיירו כמו רווח מידי מהגירושין. אך למעשה אין אלה אלא מאמצים לשכנע את עצמה. שכן לפני שנפלה ההחלטה הסופית שמחה הדס לשמוע ש"התקופה השחורה" חלפה – וכשבכל זאת עזב אביה את הבית, כעסה על התקווה שהוצעה לה ונכזבה.

אך היא המשיכה לנסות לתווך, לספר לאביה כי אמה אוהבת אותו עדיין, אף שידעה היטב שאין זה המצב, ולספר לאמה על עצבותו של האב.

דרך נוספת שמגייסים ילדים רבים להורים גרושים כדי לאחד בין הוריהם היא באמצעות בעיות התנהגות שונות, כגון ירידה בלימודים, הפרעות אכילה, או כל התנהגות חברתית שאינה מקובלת. אלה מחייבים במקרים רבים תקשורת בין ההורים, התייצבות בבית הספר או פנייה משותפת לעזרת גורמים טיפוליים. יעל, הנושאת בארנקה תמונה של הוריה מהימים שקדמו לגירושין, סיפרה כי הגיבה בתקופה הראשונה בשימוש מופרז באלכוהול ובהתנהגות פרועה. האם קיוותה שהוריה ישובו ויתאחדו כדי להרגיע אותה? אמיר סיפר על ה"קשר המדהים" שנמשך בין הוריו במשך שנים ארוכות. כילד זכר שכבר לאחר הפירוד בין ההורים, כשאביו חזר מחו"ל, נסע עם אמו לחכות לו בשדה התעופה והיה מרוכז כולו באופי המפגש ביניהם: "אני זוכר שכל היום הייתה לי ההתרגשות זאת של מה יקרה כשהם ייפגשו? איך זה יהיה ומה הם יעשו. וכל כך שמחתי שהם התנשקו בפה. זה מה שכאילו אמר לי, אוקיי, הכול בסדר." גם בהמשך, כשבגר, ודווקא בתקופה שהיחסים בין הוריו החריפו, פירש את המתח באומריו: "לדעתי הוא אוהב אותה, וקשה לו."

לאחר הריאיון עם הדס, כאשר שיתפתי אותה בפרשנותי לדבריה, טענה הדס כי זיהוי המשאלה הכמוסה כחלק מסיפורה אינו תואם את הרגשתה. אך לימים, לאחר חתונתה, שבה הדס ושיתפה אותי ברגשותיה. אז סיפרה כי בתקופת ההכנות לטקס ולחגיגת הנישואין זכרה את הדברים, ולפתע ראתה אותם באור אחר: בקשתה משני הוריה הייתה כי הם, שניהם, יהיו אלה שילוו אותה לחופתה. זו הייתה הזדמנות משמעותית בשבילה, בדרך אל השלב הבא בחייה. זה לא היה מובן מאליו, כמקובל, אלא מעשה מכוון שסימל את קשריה עם שני הוריה. היא הזמינה את בני זוגם ואת כל אחיה ואחיותיה להיות שם איתה, אך בשביל המוביל לחופה היא צעדה עם אמה מצד אחד ואביה מצדה האחר, כפי שלא עשתה מאז היותה ילדה.